

УДК 341.384:355.01(470+571:477)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2024.41.06>

Дідус Д. О.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ У ПИТАННІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ

Наукова стаття присвячена міжнародно-правовому аспекту у питанні відшкодування шкоди внаслідок військової агресії російської федерації. В статті розглянуті ключові аспекти, пов'язані з правом на компенсацію витрат, що виникають в результаті агресії цієї країни проти України. Стаття містить перелік міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють відносини, що виникають під час відшкодування шкоди внаслідок військової агресії російської федерації проти України. Окрім цього, стаття містить інформацію про сучасні правові механізми відшкодування шкоди внаслідок військової агресії РФ, а також виокремлюються базові джерела міжнародного права, включаючи норми міжнародних договорів, конвенції та загальноприйняті принципи міжнародного права. Важливим у розрізі надання характеристики міжнародно-правовому аспекту у питанні відшкодування шкоди внаслідок військової агресії РФ відіграє огляд судових інституцій, зокрема, діяльність Європейського суду з прав людини, Міжнародного суду Організації Об'єднаних націй та інших судових інституцій, їхнє місце у загальній системі релевантних правових механізмів. Наукова праця також містить інформацію щодо загальної ситуації в системі міжнародного права та актуалізує питання удосконалення законодавства у цій сфері. Додатково, стаття наводить приклади конкретних ситуацій, коли Україна стикалася з необхідністю відшкодування збитків, заподіяних їй внаслідок військової агресії РФ, зокрема, за результати анексії Автономної Республіки Крим та міста Севастополь в 2014 році, та ретроспективний аналіз реалізації право на компенсацію за порушення міжнародного права. Водночас, наукова стаття також визначає нагальні проблеми у реалізації право на відшкодування шкоди, завданої внаслідок військової агресії та актуалізує питання удосконалення міжнародного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: міжнародне право, військова агресія, ООН, Рада Безпеки ООН, Європейський суд з прав людини, Міжнародний Суд ООН, репарації, Статут ООН.

Вступ. Міжнародно-правовий аспект у питанні відшкодування шкоди під час збройних конфліктів актуалізується під час та по завершенню воєнно-політичних катаклізмів світу: воєнних операцій, військових конфліктів, збройних заколотів тощо. Російське повномасштабне вторгнення на територію суверенної держави Україна в лютому 2022 року спровокувало масові жертв серед цивільного населення, знищення об'єктів цивільної інфраструктури, ситуативні хвилі біженців з зон бойових дій та економічний спад держави. У цьому розрізі важливим є на національному рівні акумулювати питання відшкодування шкоди внаслідок військової агресії Росії проти України і, беручи до уваги міжнародний досвід в аналогічних або подібних ситуаціях, здійснити рецепцію діючих механізмів для використання та відновленню збитків, спричинених війною.

Вищезгадана проблематика є фокусом уваги вітчизняних та закордонних вчених, які у своїх працях порушували питання особливостей правового регулювання відшкодування шкоди внаслідок військової агресії РФ і, відповідно, аналіз міжнародно-правового інструментарію задля реалізації цих заходів. Так, наукові праці О. В. Колісника, К. Є. Рашевської, С. І. Яроша, Л. Моффетт, М. Бломфілд, Д. С. Спесівцев містять концептуальні особливості сучасної правової доктрини у питаннях відшкодування шкоди, але, на думку автора, важливим є застосування більш комплексного підходу для надання загальної характеристики міжнародно-правовому аспекту в питанні притягнення агресора до юридичної відповідальності.

Постановка завдання. Метою даної статті є надання загальної характеристики міжнародно-правовому аспекту у питанні відшкодування шкоди внаслідок військової агресії РФ, що у свою чергу включає аналіз норм міжнародного законодавства (конвенційних договорів, резолюцій тощо) та рефлексії автора щодо застосування норм міжнародного права у практичній площині.

Виклад основного матеріалу. Концептуальною основою для запуску механізмів відшкодування шкоди внаслідок військової агресії РФ є джерела міжнародного гуманітарного права, а есенційним у питанні відшкодування шкоди, задіяної в рамках військової агресії є визначення правових підстав, адже вони закріплюють низку важливих критерій: який суб'єкт визнають таким, що зобов'язаний відшкодувати шкоди, які порушення є такими, за які настає даний вид відповідальності та яким є зміст правовідносин у постраждалих від таких дій осіб. Доцільним є дослідження найбільш релевантного способу відшкодування шкоди росією за військову агресію – репарації. Як зазначає у своїй науковій праці Л. Василенко, на доктринальному та практичному рівнях поняття «репарації» відносять до компенсаційних платежів або інших дій, які вживаються з метою відшкодування шкоди, заподіяної окремій особі або групі осіб [2].

Враховуючи той факт, що репарації є не опцією, а правом держави та/або жертви збройної агресії, важливим у цьому розрізі є першочергова згадка про: 1) порушення права міжнародної безпеки (*jus ad bellum*), а саме – з незаконного застосування сили всупереч статті 2 (4) Статуту Організації Об'єднаних націй та порушення міжнародного гуманітарного права (*jus in bello*), зокрема щодо методів і засобів ведення збройного конфлікту, недотримання принципів пропорційності та розрізнення. Відповідно до статті 3 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (Гаазька конвенція), яка набула чинності для України 24.08.1991 року воююча сторона, яка порушує норми зазначеного Положення, підлягає відповідальності у формі відшкодування збитків, якщо для цього є підстави. Як зазначається у нормі, така воююча сторона є відповідальною за всі дії, вчинені особами, які входять до складу її збройних сил [1]. Інституційно, Рада Безпеки ООН неодноразова наголошувала на важливості відшкодування шкоди у повному обсязі державою-агресором у разі вторгнення та окупації іншої держави.

Юридичне обґрунтування у міжнародно-правовій площині для позовів для повоєнних репарацій містяться у низці актів вищенаведеного органу – Ради Безпеки ООН – постійно діючого органу ООН, на який покладена відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки відповідно до статті 24 Статуту ООН. Так, аналізуючи акти Ради Безпеки ООН, фахівець Рашевська К. визначає, що резолюції цього органу 674 (1990) (параграф 8)9, 686 (1991) (параграф 2 (b))10, 687 (1991) (параграфи 16–19)11 і 692 (1991) (параграфи 3–9)12 заклали необхідний механізм репарацій [6].

Беручи до уваги вищезгадані резолюції Ради Безпеки ООН, стає зрозумілим, що на міжнародному рівні питання регуляції притягнення порушника до відповідальності за заподіяну шкоду державі (у нашому контексті це Україна, включно з негативними наслідками для навколишнього середовища та природних ресурсів), так і фізичним та юридичним особам в Україні є врегульованим, а тому додаткових зобов'язальних заходів до країни-агресора не потрібно. У додаток до цього, відповідно до пункту 17 Резолюції Ради Безпеки ООН 687 будь-яка відмова від здійснення своїх зобов'язання воюючою країною не має законної сили. Практичне закріплення діяльності релевантних інституцій, метою яких є ефективне стягнення з країни агресора заподіяної шкоди регламентується статтею 29 Статуту ООН, в якій визначені компетенції Ради Безпеки ООН створювати необхідні органи задля ефективної роботи даного інституту, в тому числі створювати спеціальні фонди чи репараційні комісії.

Іншою інституційно важливою міжнародно-правовою конструкцією, яка надає прав суб'єктам відповідних правовідносин захищати свої права, що були порушені через збройну агресію Росії є механізм подання скарг до Європейського суду з прав людини. Правовою підставою інституту подачі таких скарг є положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини), яка передбачає механізм захисту права на мирне володіння майном (рухомим і нерухомим, майновими правами, законним очікуванням, прибутком тощо) [4].

Заявником до ЄСПЛ можуть виступати фізичні та юридичні особи, а при безпосередньому зверненні судової інстанції заявник повинен зазначити у скарзі яка саме держава відповідає за порушення його права. Практика розгляду справ ЄСПЛ дуже часто у подібних спорах оперує поняттям «ефективний контроль», який здійснюється державою, де було вчинено порушення

(задіяна шкода майну, загибель людей тощо): саме ця країна може бути визначена відповідачем. Хоча рф офіційно припинила членство в Раді Європи, Європейський суд з прав людини зберігає компетенцію розглядати заяви проти рф щодо її дій або бездіяльності, які можуть становити порушення Конвенції, за умови якщо вони сталися до 16 вересня 2022 року.

Іншим важливим міжнародним документом, який заклав забезпечення вирішення через примирення та арбітраж інвестиційних спорів між договірними державами та особами інших договірних є конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами, яка була ратифікована Законом України №1547-III (1547-14) від 16.03.2000 року [5]. Питання застосування такого правового механізму набуло актуалізації ще з початку агресії росії проти України та анексії кримського півострову в 2014 році. Беручи до уваги національну інвестиційну політику останніх десятиріч до анексії Автономної Республіки Криму та залучення іноземних інвесторів в економічні проекти в галузі туризму, енергетики, авіаперевезення, нерухомості, не дивним було фіксувати значну кількість арбітражних спорів щодо збиткових інвестицій, спричинених окупацією частини території України.

Так, внаслідок збройного конфлікту змінюється фактичний контроль над територією, держава, яка встановлює контроль (росія), повинна виконувати свої зобов'язання за діючими договорами перед інвесторами на зайнятій території. В умовах укладених інвестиційних договорів часто передбачалось, що збитки інвесторів, спричинені реквізицією або знищенням майна під час збройного конфлікту, повинні компенсуватися негайно, в належний та ефективний спосіб.

У контексті міжнародно-правового регулювання питання відшкодування збитків, завданих агресією росії проти України концептуальним є згадка і функціонування Міжнародного суду ООН. Так, 26.02.2022 року Українською державою був поданий позов до цієї установи щодо порушення росією положень конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [3]. Відповідно до статей 92-96 Статуту Організації об'єднаних націй головним судовим органом цієї Організації є Міжнародний Суд, що заснований на Статуті Постійної Палати Міжнародного Правосуддя і діє на підставі затвердженого Регламенту; усі держави – члени ООН *ipso facto* є учасниками Статуту Міжнародного Суду і зобов'язані виконувати рішення Міжнародного Суду ООН у справі, в якій вони є стороною [7]. Відповідно до Статуту ООН, у тому випадку, коли одна з сторін у справі ухиляється від виконання зобов'язання, покладеного на неї рішенням вищого судового органу ООН, інша сторона має право звернутися до Ради Безпеки ООН, яка наділена повноваженнями надати рекомендації або ухвалити рішення про вжиття конкретних заходів, спрямованих на забезпечення виконання рішення Міжнародного Суду ООН.

Висновки. Міжнародно-правовий аспект у питанні відшкодуванні шкоди, завданої агресивними діями росії проти України є низка регламентованих документів, серед яких виділяють Статут Організації Об'єднаних Націй, Текст статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, міжнародні конвенції, угоди, рішення міжнародних судових установ, в тому числі Європейського суду з прав людини та Міжнародного Суду ООН.

Правова думка останніх десятиріч систематизувало систему правових механізмів відшкодування шкоди державою-порушником норм міжнародного права, однак, разом з тим, такі механізми є не універсальними, адже залежать від низки правових, політичних, економічних та соціальних умов. У випадку з збройною агресією росії проти України залишається питання повноцінного запуску механізму відшкодування завданих збитків, адже триваюча війна та імпульсивність бойових дій з збільшенням кількості жертв серед цивільного населення, знищенню майна, нанесенню шкоди навколишньому середовищу актуалізує тему найшвидшого притягнення агресора до відповідальності.

У цьому розрізі базові принципи міжнародного права та основоположні акти міжнародного законодавства, про які було згадану у відповідному дослідженні, відіграють фундаментального значення, а вихідні положення мають сформулювати сучасну візію для вирішення цього актуального питання.

Використана література:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : Конвенція Україна від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 09.05.2024).
2. Василенко Л. П., Бучинська А. Й. Особливості відшкодування шкоди, завданої військовою агресією рф. Юридичний науковий та електронний журнал. 2023. № 6. С. 105. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/22> (дата звернення: 09.05.2024).
3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 09.12.1948 р. : станом на 18 берез. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 09.05.2024).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.05.2024).
5. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 18.05.1965 р. : станом на 16 берез. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text (дата звернення: 09.05.2024).
6. Рашевська К. Є. Моделі та механізми виплати репарацій: міжнародний досвід та ідеї для України. Baltija Publishing. 2023. С. 1033–1034. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6348/13384-1> (дата звернення: 09.05.2024).
7. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 09.05.2024)

References:

1. IV Konventsiiia (1907) pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do nei: Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli [IV Convention on the Laws and Customs of War on Land and its Annex: Provisions on the Laws and Customs of War on Land: Ukraine Convention of October 18, 1907]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text [in Ukrainian]
2. Vasylenko L. P., Buchynska A. Y. (2023). Osoblyvosti vidshkoduvannia shkody, zavdanoi viiskovoiu ahresiieiu rf. [Peculiarities of compensation for damage caused by military aggression of the Russian Federation]. Yurydychnyi naukovyi ta elektronnyi zhurnal. No. 6. P. 105 [in Ukrainian]
3. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (1948). Konventsiiia pro zapobihannia zlochynu henotsydu ta pokarannia za noho [Convention on the Prevention of the Crime of Genocide and its Punishment:]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text [in Ukrainian].
4. Konventsiiia Rady Yevropy (1950). Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Council of Europe Convention dated November 4, 1950: as of August 1 2021]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian]
5. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (1965). Konventsiiia pro poriadok vyrishennia investytsiinykh sporiv mizh derzhavamy ta inozemnymy osobamy [Convention on the Procedure for Settlement of Investment Disputes between States and Foreign Persons from 05/18/1965: as of March 16. 2000]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text [in Ukrainian]
6. Rashevskia K. Ye. (2023). Modeli ta mekhanizmy vyplaty reparatsii: mizhnarodnyi dosvid ta idei dlia Ukrainy [Models and mechanisms for payment of reparations: international experience and ideas for Ukraine], Baltija Publishing, p. 1033–1034 [in Ukrainian]
7. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (1945). Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii [Charter of the United Nations]. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf [in Ukrainian]

Didus D. International Legal Aspect of Compensation for Damages Resulting from the Military Aggression of the Russian Federation

The scientific article is devoted to the international legal aspect of the issue of compensation for damage caused by the military aggression of the Russian Federation. The article considers the key aspects related to the right to compensation for expenses arising as a result of this country's aggression against Ukraine. The article contains a list of international legal acts that regulate relations that arise during compensation for damage as a result of the Russian Federation's military aggression against Ukraine. In addition, the article contains information about modern legal mechanisms for compensation for damage caused by the military aggression of the Russian Federation and also highlights the basic sources of international law, including norms of international treaties, conventions, and generally accepted principles of international law. The review of judicial institutions, in particular, the activities of the European Court of Human Rights, the International Court of the United Nations, and other judicial institutions, and their place in the general system of relevant legal mechanisms. The scientific work also contains information about the general situation in the system of international law and updates the issue of improving legislation in this area. In addition, the article provides examples of specific situations when Ukraine was faced with the need to compensate for damages caused to it as a result of Russian military aggression, in particular, for the results of the annexation of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol in 2014, and a retrospective analysis of the implementation of the right to compensation for violations of international law. At the same time, the scientific article also identifies urgent problems in implementing the right to compensation for damage caused as a result of military aggression and updates the issue of improving international legislation in this area.

Key words: *international law, military aggression, UN, UN Security Council, European Court of Human Rights, UN International Court of Justice, reparations, UN Charter.*